

Sharia in Nederland is vaak keurig Nederlands

Maurits Berger*

Hoe reëel is de vrees dat het tot invoering van de sharia kan komen in Nederland? De invloed van de islam, inclusief haar strenge varianten, is onmiskenbaar, maar de reacties die de sharia oproept geven blijk van twee sterke emoties: een diepgewortelde angst voor de sharia, en een gebrek aan vertrouwen in het eigen rechtssysteem. Moslims in Nederland die wel toepassing van de sharia nastreven blijken dit vooral binnen de wettelijke kaders van de Nederlandse rechtsstaat te doen.

SHARIA

Weinig woorden roepen zoveel heftige emoties op als 'sharia'. Westerlingen denken dan onmiddellijk aan een systeem dat de moderne mens in de tijd terug wil zuigen naar een humorloze en middeleeuwse samenleving met draconische straffen en onderdrukking van de vrouw. Voor de meeste moslims staat sharia echter voor sociale rechtvaardigheid en naleving van de sharia betekent de navolging van Gods barmhartigheid.

Blijkbaar zijn er verschillende wijzen waarop de sharia beschouwd kan worden. Niet-moslims worden daarbij regelmatig belemmerd door vooroordelen en een te eenzijdige visie op alles wat verkeerd is aan de sharia. Moslims daarentegen kunnen niet concreet aangeven wat de sharia precies is en sluiten vaak de ogen voor de misstanden die in naam van de sharia worden begaan.

Volgens de islamitische leer is de sharia (de 'weg', namelijk de weg van God) vastgelegd in Zijn woord, de koran, en kan men voor uitleg daarvan te rade gaan bij de overleveringen van Zijn profeet. De sharia is echter geen kant-en-klaar wetboek, ook al noemen sommige moslims de koran hun 'grondwet'. De koran bevat namelijk nauwelijks rechtsregels. Wat is de sharia dan precies? Ik maak zelf onderscheid naar sharia als klassieke rechtsleer, sharia in de moderne praktijk, en sharia als slogan.

Klassieke rechtsleer

De klassieke sharia is de middeleeuwse rechtswetenschap die een grote hoeveelheid rechtsgeleerde literatuur heeft opgeleverd. Deze rechtsleer is niet eenduidig, maar kent diverse rechtsscholen met verschillende opvattingen over methodologieën en regels. Bovendien bestrijkt deze niet alle rechtsterreinen; staats- en bestuursrecht komen bijvoorbeeld nauwelijks aan bod, straf(proces)recht komt alleen voor bij een select aantal delicten.

Grote delen van de klassieke sharia zijn niet strijdig met moderne westerse opvattingen. Bepaalde uitgangspunten – en dus ook de daarop gebaseerde rechtsregels – echter wel, zoals het onderscheid in status tussen man en vrouw, en tussen moslim en niet-moslim. Dat geldt ook voor lijfstraffen, zoals steniging, amputatie en kruisiging.

Een belangrijk verschil met westers recht is voorts dat de klassieke sharia niet alleen rechtsregels (contracten-, familie-, strafrecht) omvat, maar ook sociale normen (spijswetten, kledingvoorschriften, scheiding tussen de seksen). Het kenmerkt de sharia als een systeem dat niet alleen juridisch is, maar ook moralistisch en ethisch.

Grote delen van de klassieke sharia

zijn niet strijdig

met moderne westerse opvattingen.

Bepaalde uitgangspunten echter wel

Moderne praktijk

De sharia is in weinig moslimlanden van toepassing, met uitzondering van het familierecht: dat is in bijna alle moslimlanden gecodificeerd (wat op zichzelf al een novum is in de geschiedenis van de sharia), ofschoon elk land een eigen, nationale interpretatie hanteert. Maar ook in de enkele landen waar andere delen van de sharia zijn ingevoerd, zoals strafrecht of economisch recht, geldt dat de sharia is vormgegeven in wetten, die bovendien onderling kunnen verschillen.¹

Opvallend aan de moderne praktijk van de sharia is dat uitgerekend de landen die de sharia toepassen (of zeggen toe te passen) bekend staan als plegers van mensenrechtenschendingen. En ofschoon veel moslims zeggen dat deze landen de

* Dr.mr. Maurits Berger is jurist en arabist, senior research fellow aan het Clingendael Instituut.

1 Recente publicaties in Nederland met titels als het 'Wetboek van islamitisch strafrecht' en het 'Islamitisch burgerlijk wetboek' (uitgeverij Het Talenhuys in Drachten) zijn daarom nogal

misleidend. De titels wekken de indruk dat het zou gaan om codificaties van 'het' islamitisch recht in algemene zin, terwijl het hier vertalingen van de Iraanse wetboeken van respectievelijk 1996 en 1991 betreft.

sharia niet goed toepassen, bevestigt dit bij niet-moslims het beeld van een systeem dat onverenigbaar is met moderne beginselen en waarden.

Nog één belangrijk kenmerk van de moderne sharia verdient vermelding: de sharia is in de twintigste eeuw een waarlijk revolutionaire fase ingegaan doordat de interpretatie niet meer is voorbehouden aan de geleerden, maar is toegeëigend door zowel nationale staten als individuele moslims. Met als gevolg dat liberalen, maar ook ultra-conservatieven en extremisten de sharia modelleren naar hun eigen leefwereld.

Sharia als slogan

De sharia houdt zich niet alleen bezig met het Hiernamaals, maar ook met het hier en nu. De sharia is dan de goddelijke blauwdruk voor een sociaal-rechtvaardige samenleving. Als men bedenkt dat in de meeste moslimlanden de rechtvaardigheid veel te wensen over laat, is 'sharia' een krachtige strijdkreet. Maar deze strijdkreet richt zich met haar nadruk op moraal en fatsoen meer op de morele aspecten van de sharia dan op de rechtsregels.

*Laten we voorop stellen dat er vanuit
de moslimgemeenschap in Nederland
geen oproepen zijn gedaan
tot invoering van de sharia*

SHARIA IN NEDERLAND

Met welke vormen van sharia hebben we te maken in Nederland? Laten we voorop stellen dat er vanuit de moslimgemeenschap in Nederland geen oproepen zijn gedaan tot invoering van de sharia, of gedeelten van de sharia zoals het familierecht.² Een onderzoek in december 2004 onder moslims leek daar een ander beeld van te geven: meer dan de helft van de ondervraagden was voorstander van een moslimpartij in Nederland, en van deze groep vond een derde dat het programma van deze partij gebaseerd moest zijn op de sharia.³

Onduidelijk was echter wat met 'sharia' werd bedoeld. Beplessen de voorstanders van de sharia openbare stenigingen op het Binnenhof en alle vrouwen verplicht in boerka's, of wensten zij slechts een religieus geïnspireerd partijprogramma net zoals het CDA? Het onderzoek gaf hier geen uitsluitsel over.

We weten dus niet hoe moslims in Nederland aankijken tegen de sharia, welke rol de sharia in hun leven speelt, en of zij grote plannen met de sharia hebben. Laten we daarom bezien op welke manier Nederland in de praktijk wordt geconfronteerd met de sharia.

Buitenlands islamitisch recht

Bij toepassing van een ander recht zoals de sharia zal de jurist in eerste instantie denken aan het buitenlandse recht dat middels het internationaal privaatrecht wordt toegepast door de eigen, nationale rechtbank. Het betreft dan met name het familierecht. Nederlandse rechtbanken hebben bijvoorbeeld veel te maken gehad met het Marokkaans familierecht, het islamitisch familierecht zoals dat door de Marokkaanse wetgever is gecodificeerd.⁴

Typische kenmerken van het islamitische recht, zoals verstoting en polygamie, kwamen echter nooit voor erkenning in Nederland in aanmerking omdat zij strijdig zijn met de Nederlandse openbare orde.⁵ Tegenwoordig wordt overigens steeds vaker Nederlands recht toegepast op buitenlandse moslims in Nederland omdat zij (ook) de Nederlandse nationaliteit bezitten, of geacht worden een hechtere band met Nederland te hebben dan met hun land van herkomst.

Nationaal islamitisch familierecht

Is het voorstelbaar en voorzienbaar dat moslims in Nederland ooit hun eigen familierecht zouden krijgen, als deel van het nationale recht? In Engeland is hiervoor sinds de zeventiger jaren door moslimorganisaties campagne gevoerd. Afgezien van de afwijzende reactie van de overheid, was een groot probleem voor de moslimgemeenschap dat zij geen overeenstemming kon bereiken over het formuleren van een enkele familiewet die van toepassing zou zijn op alle Britse moslims.⁶

In Canada leken de moslims wel succesvol te zijn geweest. Berichten in 2004 over 'invoering van

2 Een uitzondering hierop was wellicht de Arabisch Europese Liga. Hier kom ik later op terug.

3 Onderzoek 'Politieke Voorkeuren Moslim' verricht door Foquz Etomarketing in opdracht van Nova, december 2004. Onder andere gepubliceerd op <http://members.lycos.nl/generaalpardon/ opinie.htm#voorkeuren>.

4 Deze familiewet staat bekend als de Mudawwanah, laatstelijk ingrijpend gewijzigd in 2004. Voor Turken geldt geen islamitisch familierecht; het Turks familierecht is gebaseerd op het

Zwitsers familierecht.

5 Hierover bestaat veel literatuur. Toonaangevende auteurs op dit gebied zijn onder meer Th.M. de Boer, L.P.H. Buskens, L. Jordens-Cortran, S. Rutten, F.J.A. van der Velden.

6 Zie: Poulter, 'The Claim to Separate Islamic System of Personal Law for British Muslims', in: Ch. Mallat et al. (eds.), *Islamic Family Law*, London: Graham & Trotman 1990; Ihsan Ylmaz, *Dynamic Legal Pluralism and the Reconstruction of Unofficial Muslim Laws in England, Turkey and Pakistan*, London: SOAS 1999.

de sharia in Canada' wekten echter een verkeerde indruk. Wat was het geval? Een moslimorganisatie in Ontario had het initiatief genomen om met gebruikmaking van de arbitragewet te doen wat de joodse en christelijke gemeenschappen al jaren deden, namelijk een eigen familierechtbank in te stellen waar gelovigen op vrijwillige basis hun zaken konden voorleggen. Ofschoon de kritiek op deze vorm van rechtspleging veelal terecht was, richtte zij zich juist tegen de moslims en niet tegen de christelijke en joodse familierechtbanken. Het heeft er wel toe geleid dat Canada in 2006 iedere vorm van religieuze rechtspleging bij arbitrage verbodt.⁷

De 'invoering van sharia in Canada' heeft enige beroering gewekt in Nederland. Voormalig fractieleider Maxime Verhagen van het CDA zei, verwijzend naar het eerder genoemde onderzoek onder moslims, in een interview: 'In ieder geval zeggen duizenden moslims [in Nederland] dat ze expliciet de sharia nastreven. Een grote meerderheid voelt zich hier wel thuis, maar we moeten voorkomen dat zij zich – door sociale controle in een gesloten bevolkingsgroep – gedwongen voelen om zich straks aan zo'n tribunaal te onderwerpen.'⁸

Deze vrees is echter ongegrond. Familierecht behoort in Nederland tot het dwingend recht en het staat burgers niet vrij om daarin via arbitrage geschillen te beslechten of anderszins regelingen te treffen zonder rechtelijke goedkeuring. En de rechter zal altijd de wet, of op zijn minst de beginselen van de Nederlandse rechtsorde handhaven.

Zoals gezegd klinken vanuit de Nederlandse moslimgemeenschap tot op heden geen geluiden over de wenselijkheid van de invoering van een eigen familierecht. Het is daarom des te opvallender dat het onderwerp een dermate *hot topic* is op juridische seminars en bijeenkomsten. Mij is onduidelijk of hier sprake is van vrijblijvende intellectuele exercities, of dat men zich wil voorbereiden voor het geval dat het tot toepassing van sharia zou komen.

Huwelijk

Overigens bestaat bij veel moslims in Nederland de behoefte om enkele elementen van het islamitisch familierecht toch op enigerlei wijze toe te passen, zeker als het gaat om de huwelijksluiting. Een 'islamitisch huwelijk'⁹ wordt in Nederland, net als andere religieuze huwelijken, echter niet als zodanig erkend. De wettelijk veronderstelde gang van zaken in Nederland is om eerst burgerrechtelijk te trouwen en vervolgens het huwelijk ook religieus te sluiten.¹⁰ Het komt echter veelvuldig voor dat islamitische huwelijken worden gesloten – thuis, in de moskee, op het consulaat – zonder een burgerrechtelijke bekrachtiging.¹¹

Een andere mogelijkheid is om het islamitisch huwelijk in de vorm van een samenlevingsovereenkomst bij notariële akte vast te leggen. Een dergelijk samenlevingsovereenkomst valt onder het verbintenissenrecht, wat partijen ruime vrijheden geeft. Het islamitische paar kan vrijelijk beslissen hoe de overeenkomst ontbonden dient te worden zodat zij islamitische scheidingsvormen kunnen toepassen.¹²

Erfrecht

Een soortgelijke weg wordt ook wel gevolgd bij het islamitisch erfrecht: bij testament kan men immers vrijelijk beschikken over de verdeling van het vermogen, ook als men hierop een islamitische verdeelsleutel toepast.¹³ Dit laatste heeft onlangs geleid tot Kamervragen.¹⁴ De minister van Justitie benadrukte de testeervrijheid, en dat de testateur daarin zijn motieven niet hoeft bekend te maken. Wel meende de minister dat 'het onwenselijk is wanneer dochters stelselmatig slechts de helft zouden erven van wat de zoons erven.' Ook overwoog hij dat als 'een wilsbeschikking fundamentele grondslagen van de rechtsstaat, zoals de gelijkheid van man en vrouw, schendt, kan worden aangevoerd dat deze [wilsbeschikking] wegens de inhoud of de daarbij vermelde beweegredenen

7 Zie voor een uitgebreide analyse: M.S. Berger, 'Sharia in Canada. An example for the Netherlands?', in: *Crossing Borders*, Deventer: Kluwer Rechtswetenschappelijke Publicaties 2005.

8 Interview met Maxime Verhagen in *Elsevier*, 22 februari 2005.

9 Een islamitisch huwelijk is volgens de klassieke sharia rechtsgeldig gesloten wanneer bruid en bruidegom elkaar in het bijzijn van twee getuigen het jawoord geven. Een wereldlijke of religieuze beambte is hierbij geen vereiste. In Nederland lijkt zich de praktijk te ontwikkelen dat de imam een dominante rol speelt in de huwelijksvoltrekking (zie N. M. Dessing, *Rituals of Birth, Circumcision, Marriage, and Death among Muslims in the Netherlands* (diss. Leuven), Peeters 2001; 'An Islamic Wedding in a Dutch Living Room', *ISIM Newsletter*, 2002-10).

10 De 'bedienaar van de godsdienst' die het religieuze huwelijk voltrekt zonder dat daar een burgerlijk huwelijk aan is vooraf gegaan, is zelfs strafbaar (art. 449 Wetboek van strafrecht).

11 Cijfers zijn onbekend. Deze bevinding berust op eigen waarne-

ming.

12 Ik heb zelf te maken gehad met een stel dat een islamitisch huwelijk had laten vastleggen in een samenlevingsovereenkomst. Toen zij uit elkaar wilden gaan heeft de man de verstoting uitgesproken, en na verstrijken van de vereiste termijn van drie maanden was het islamitisch huwelijk en dus ook de samenlevingsovereenkomst ontbonden.

13 Deze praktijk werd opgemerkt door prof. R. Peters en bericht door dagblad *Trouw* ('Dochters moslims gedupeerd door sharia-testament', 7 oktober 2006). Zie voor een uitgebreide juridische analyse van het sharia-testament: S.W.E. Rutten, 'SHARIAH-testamenten', in *WPNR*, 2007/6705, p. 305-313.

14 Zie schriftelijke vragen van Wilders van Groep Wilders d.d. 11 oktober 2006, en schriftelijk antwoord van minister van Justitie Hirsch Ballin d.d. 22 december 2006 (*Handelingen II*, 2006-2007, nr. 530).

op die grond nietig is.¹⁵ Dit is enigszins bevreemdend, omdat juist de testeervrijheid inhoudt dat men onderscheid mag maken tussen de erfgenamen, zelfs als dat gebeurt op oneigenlijke gronden.

Handelsrecht

Van de contractuele vrijheid die het Nederlands recht biedt is ook al gebruik gemaakt om het islamitisch renteverbod vorm te geven. Recentelijk is het de organisatie Bilaa-Riba ('zonder rente')¹⁶ die pogingen onderneemt om op de Nederlandse huizenmarkt contracten te formuleren die voldoen aan islamitische eisen, zoals de rentevrije hypotheek ('halal-hypotheek'). Nieuw voor Nederland, maar niet voor de internationale markt waar gerenommeerde Europese en Amerikaanse banken al jaren actief zijn op het gebied van islamitisch bankieren.

Hierbij moet opgemerkt worden dat het niet vorderen van rente onverenigbaar lijkt te zijn met het modern handelsverkeer, maar dat het natuurlijk niet strijdig is met de rechtsstaat. Dat verklaart misschien dat de media-aandacht over dit onderwerp in het algemeen redelijk positief is.¹⁷

Staatsbestel en democratie

In 2002 noemde de Arabisch Europese Liga, bekend vanwege haar charismatische voorman Abu Jahjah, de 'islamitische democratie' als een van haar doelstellingen. Het was niet geheel duidelijk wat daarmee werd bedoeld: een ander soort democratie, of deelname van moslims aan de bestaande democratie, of een islamitisch partijprogramma? Maar de argwaan jegens de AEL was gewekt.¹⁸

In de Nederlandse gemeenteraadsverkiezingen van 2006 hebben enkele islamitische partijen zetels behaald. Voor zover ik kan nagaan beoogt hun partijprogramma niet het introduceren van de sharia, maar het voeren van beleid op grond van islamitische beginselen. In dit opzicht wijken zij dus niet af van hun christelijke collega-politici.

Dit is heel anders dan het angstbeeld dat voormalig wethouder Pastors voor ogen stond toen hij in 2005 zijn zorgen uitsprak over de deelraadsverkiezingen in Rotterdam: 'In sommige wijken van de stad is meer dan de helft moslim. Stel dat daar een moslimpartij een bijna-meerderheid krijgt, en als dan ook nog van die idioten van GroenLinks of zo politiek correct gaan zitten meedoen, heb je voor

dat je het weet hele rare taferelen (...) zoals veelwijdij, eerwraak, gedwongen huwelijken, onderdrukking van vrouwen. En dat willen we niet, toch?'¹⁹

Hoe weinig vertrouwen heeft Pastors in zijn eigen rechtsstaat! Immers, een meerderheid in de deelraad kan toch nimmer regels afkondigen die indruisen tegen de beginselen zoals vastgelegd in Nederlandse wetten en grondwet, of tegen internationaalrechtelijke regels? Een zelfde gebrek aan vertrouwen sprak uit het rumoer dat in november 2006 ontstond naar aanleiding van de uitspraken van minister Donner dat 'zelfs' een systeem als de sharia ingevoerd zou moeten worden als een meerderheid daar voor zou zijn. Afgezien van het feit dat een dergelijke meerderheid absoluut fictief is,²⁰ zou het invoeren van regels die indruisen tegen grondwettelijke en internationaalrechtelijke regels onmogelijk zijn. Dat zou alleen anders zijn wanneer Nederland haar grondwet wijzigde en internationale verdragen opzegde – en zichzelf daarmee reduceert tot een internationale paria.

Sharia als levenswijze

De zorgen van mensen als Pastors en Verhagen moeten echter niet weggewuifd worden enkel omdat zij juridisch geen hout snijden. Maatschappelijk speelt er namelijk een ander verhaal. Want een deelraad in Rotterdam mag dan geen sharia kunnen invoeren, toch is het begrijpelijk dat een gemeente zich zorgen maakt wanneer een wijk streng islamitisch dreigt te worden. En de sharia kan weliswaar niet zomaar door de wetgever worden ingevoerd, maar men maakt zich terecht zorgen over conservatieve – vaak jonge, en in Nederland geboren en getogen – moslims die sociale omgangsvormen op hun kop zetten door een boerka te willen dragen en weigeren handen te schudden.

Hier wordt men geconfronteerd met sociale normen, welke men dient te onderscheiden van juridische normen. In een wijk, dorp of buurt die wordt gedomineerd door een religieuze gemeenschap zullen de religieuze en sociale normen van deze gemeenschap de overhand hebben. Niet omdat deze normen in de gemeentelijke verordeningen zijn opgenomen, maar omdat zij door de meerderheid worden uitgedragen. Het betreft hier sociale normen die soms zijn gekoppeld aan een strenge morele code. Een moslim noemt die code de sharia, en de christen spreekt over de bijbel.

15 Illustratief voor de discussie rondom sharia in Nederland was de foutieve weergave door het ANP van Hirsch Ballins antwoord. Onder de aanhef 'Hirsch Ballin verwerpt sharia-testament' meldde het ANP: 'Moslimouders in Nederland mogen geen testamenten opstellen op basis van islamitische wetgeving (sharia) waarin ze vastleggen dat dochters de helft zouden erven van wat zonen zouden krijgen. Een notaris moet in zo'n geval weigeren om daaraan mee te werken. Dat stelde minister Hirsch Ballin (...)' (ANP, 22 december 2006.)

16 Zie hun website www.bilaa-riba.nl.

17 Zie bijvoorbeeld 'Hoe islamitisch recht en hypotheekrenteaftrek verrassend goed kunnen samengaan', in *NRC Handelsblad*, 11 oktober 2006.

18 Inmiddels is de term 'islamitische democratie' uit het programma van de AEL verdwenen. Zie www.ael.nl onder 'vision'.

19 Interview met Pastors in *Metro*, 12 maart 2005.

20 Als alle stemgerechtigde moslims in Nederland – laten we die ruim schatten op 700.000 – zouden stemmen op die ene islamitische partij die de sharia wil invoeren, zou deze partij maximaal veertien zetels verkrijgen.

Sharia als rechtvaardiging voor geweld

Een andere bron van zorg is de radicalisering van moslimjongeren. Inmiddels is duidelijk geworden dat het vaak kleine, gesloten groepjes betreft met bijna sektarische trekjes, die hun eigen extremistische interpretatie hanteren van de sharia.²¹ Hun interpretaties over het huwelijk, geweld, en democratie zijn daarom uniek en beperkt tot deze kleine kringen.²²

De oorzaak van radicalisering lijkt niet primair te liggen in de islam en de sharia zelf. Immers, er zijn veel moslims voor wie de islam en sharia juist een positieve en sterkende bron van inspiratie vormen. Waarom de ene moslim zijn zorgen en onvrede over de Nederlandse samenleving op democratische wijze uit en de ander op gewelddadige wijze heeft eerder met psychologische factoren te maken dan met politieke of religieuze.²³

SAMENVATTEND

Over het mogelijke invoeren van de sharia in Nederland steekt de stilte van de moslims schril af bij het rumoer van anderen.²⁴ Vanuit de moslimgemeenschap is er geen roep om invoering van sharia te bespeuren, maar dat doet niet af aan een toenemende vrees voor een sluipende invoering van de sharia in Nederland. Deze vrees wordt versterkt door noties van een 'oprukkende islam' (inmiddels uitgegroeid tot een 'islamitische tsunami'), en van een islam die niet-moslims zou willen onderwerpen.

Om te bezien of deze vrees gegrond is heb ik een overzicht gemaakt van terreinen waar de sharia in Nederland in praktijk wordt gebracht, en kom ik tot de volgende observaties.

Ten eerste zijn er geen aanwijzingen dat binnen de Nederlandse moslimgemeenschap een wens bestaat tot invoering van (delen van) de sharia, althans niet zodanig dat het bestaande Nederlandse systeem daarvoor omgegooid zou moeten worden.

Sterker nog, als dat wel zo zou zijn dan is het Nederlandse systeem voldoende uitgerust om dat te weerstaan. Maar de angst voor de sharia lijkt groter te zijn dan het vertrouwen in de eigen rechtsstaat.

De angst voor de sharia

lijkt groter te zijn dan

het vertrouwen in de eigen rechtsstaat

Voor zover moslims hechten aan de sharia en dat onderdeel willen maken van hun leven in Nederland, maken zij gebruik van de wettelijke mogelijkheden die de Nederlandse rechtsstaat hen biedt. De reden dat dit vaak als problematisch wordt ervaren lijkt voornamelijk voort te komen uit de integratiegedachte: wanneer moslims hun eigenheden benadrukken, zo luidt de redenering, zullen ze zich alleen meer vervreemden van de Nederlandse samenleving in plaats van dat ze daar deel van gaan uitmaken.

Een laatste observatie is dat in discussies over de sharia regelmatig wordt nagelaten onderscheid te maken tussen juridische en sociale normeringen. Wat moet of niet mag is iets anders dan wat hoort of niet hoort. Het verschil is nu dat sociale normen niet juridisch afdwingbaar zijn. Te vaak wordt namelijk in de discussie over ongewenste gedragingen van moslims opgemerkt dat sprake is van strijdigheid met 'de Nederlandse rechtsstaat' of 'de Nederlandse beginselen', waarbij vaak wordt nagelaten aan te geven wat daarmee wordt bedoeld. Indien het juridische beginselen betreft is maar zeer de vraag of ongewenst gedrag van moslims daarmee in strijd is. Gaat het om sociale normen die als typisch Nederlands worden gezien, dan druist het verbieden of reguleren daarvan naar mijn stellige overtuiging in tegen de Nederlandse rechtsstaat en haar beginselen: daartoe behoort immers niet het opleggen van sociale normen. ❧

21 Zie: *De gewelddadige Jihad in Nederland*, AIVD-rapport 30 maart 2006; J. Chorus en A. Olgun, *In Godsnaam*, Amsterdam: Uitgeverij Contact 2005; J. Groen en A. Kranenberg, *Strijders van Allah: radicale moslima's en het Hofstadnetwerk*, Amsterdam: Meulenhoff 2006.

22 Zo moeten de 'islamitische huwelijken' die veelvuldig worden aangegaan door leden van radicale moslimnetwerken (vermeld in literatuur in vorige noot) ook in die zin geïnterpreteerd worden: islamitische huwelijken zijn niet zozeer kenmerkend voor

radicale jongeren, maar radicale jongeren hebben het islamitisch huwelijk een bijzondere plek in hun ideologie gegeven.

23 Zie ook F.J. Buijs, F. Demant en A. Hamdi, *Strijders van Eigen Bodem*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2006.

24 De term 'niet-moslims' zou hier voor de hand liggen, ware het niet dat er ook moslims zijn die niets van de sharia moeten hebben. Bovendien vind ik de term 'niet-moslim' niet passend omdat daarmee alleen wordt aangegeven dat men iets *niet* is.